

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
навчальної дисципліни «Професійна етика»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою 5 – «Сучасний стан та перспективи розвитку професійної етики»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
27.06.2024 № 22)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

1. Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент Наталія ГОРОБЕЦЬ
2. Доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, кандидат психологічних наук, доцент
Дмитро УСИК

План лекції

1. Несприятливий психологічний стан та комплекси, що розвиваються на різних стадіях трудової діяльності. Сутність професійної деформації.
2. Детермінізм професійної деформації. Професійна деформація як результат стихійного або цілеспрямованого формування особи.
3. Класифікація чинників професійної деформації юриста.
4. Суб'єкти профілактики професійної деформації юриста. Засоби корекції професійної деформації.
5. Діагностика професійної деформації.
6. Сучасні тенденції та перспективи професійної етики умовах трансформації суспільних відносин.

Рекомендована література:

Основна

1. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>
2. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf
3. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf
4. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
5. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

Додаткова

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93–97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>
2. Білоус Т. Л., Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>
3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* :

матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996р. документ 995_788. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text
2. Декларація принципів толерантності: затв. резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16.11.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
3. Декларація про поліцію: затв. резолюцією № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text
4. Європейський кодекс поліцейської етики: ухвал. рекомендацією Rec (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19.09.2001 р. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
6. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19> (дата звернення: 20.05.2020).
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
8. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. Дата оновлення: 09.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Текст лекції

1. Несприятливий психологічний стан та комплекси, що розвиваються на різних стадіях трудової діяльності. Сутність професійної деформації

Аналіз посадових обов'язків працівників правоохоронних органів свідчить про те, що в їхній діяльності часом поєднуються протилежності, які, з одного боку, філософськи доповнюють одна одну, а з іншого створюють величезні проблеми вибору, що супроводжуються невизначеністю та екстремальністю ситуацій. Це зумовлено самою сутністю правоохоронної діяльності, реалізацією владних повноважень, застосуванням примусу. Використання зброї, спеціальних засобів до правопорушників, нанесення їм тілесних ушкоджень в установлених законом випадках поєднуються одночасно з діями з надання допомоги, роз'яснення прав та організації подальшої роботи, що потребує внутрішнього спокою та виваженості у спілкуванні. Навіть сама можливість

правової свідомості побачити в одній особі злочинця, що посягає на суспільний інтерес, і людину, яка є найвищою соціальною цінністю, викликає у співробітників суперечливі почуття. Робота в таких умовах, постійне емоційне напруження, пов'язане з професійним ризиком, нерідко призводять до професійних захворювань, специфічних відхилень від загальновизнаних стандартів емоційно-психічної діяльності, які називають фактами професійної деформації. Для більш детальної характеристики цього явища необхідно визначити три основні напрями його вияву: емоційний, функціональний і комунікативний. У першому напрямі спостерігаються зниження емоційної стійкості працівника, підвищена або знижена емоційність, неадекватність реагування у спілкуванні. У другому напрямі деформації спостерігаються зниження рівня ефективності в роботі, несвоєчасне, неякісне виконання обов'язку, перекладення частини обов'язків на підлеглих або оточення. Урешті-решт, у третьому напрямі виявляється втрата комунікативності, уміння цілеспрямованого спілкування, що може мати форму грубощів, внутрішньої замкнутості, відчуження, а іноді й неповаги.

2. Детермінізм професійної деформації. Професійна деформація як результат стихійного або цілеспрямованого формування особи

У результаті досліджень виявлено, що основні мотиви правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, такі:

- намагання співробітників викрити правопорушника;
- неправильно зрозуміле почуття службового обов'язку, інтересів служби, які співробітник намагався захистити;
- висунення на перший план особистих світоглядних та моральних переконань, які стають визначальними факторами порівняно зі службовими обов'язками;
- прагнення до максимальної реалізації або демонстрації владних повноважень.

Перелічені вище мотиви свідчать про відхилення правової або моральної свідомості. Водночас вони є прикладами моральної деформації, які тягнуть за собою вчинення правопорушень. Що є першопричиною цих негативних процесів? Серед іншого видається можливим визначити групу внутрішньо-системних безпосередніх причин, що сприяють деформації моральної свідомості працівників правоохоронних органів:

- негативні приклади поведінки керівників, безпринципність у службових відносинах;
- перевантаження роботою та відсутність контролю за її виконанням;
- низький рівень правової та моральної культури колективу, факти прояву правового нігілізму;
- неефективність форм та методів право виховної роботи;
- негативний вплив з боку злочинного середовища в результаті постійного та безпосереднього спілкування з його представниками;
- незадоволеність рівнем матеріального забезпечення, іншими умовами праці;

- невідповідність рівня кваліфікації співробітників до займаних ними посад та ін.

Знання та урахування наведених вище факторів та показників мають винятково важливе значення для керівників підрозділів, контрольно-наглядових структур, а також для самих співробітників, що стає засобом здійснення ними самооцінки своєї діяльності.

3. Класифікація чинників професійної деформації юриста

Питання професійної деформації юристів – це питання їх правового виховання, моральної свідомості та культури. І проблеми, які постають у цьому руслі перед кадровими апаратами, керівництвом правоохоронних органів, є проблемами єдиного походження. Однак слід зазначити, що на деформацію правової свідомості у процесі професійної діяльності, а також на формування системи професійно-моральних якостей в процесі правового навчання впливає низка факторів внутрішнього та зовнішнього походження.

Зовнішні фактори – це недоліки системи політичної та економічної організації суспільства. Вони виступають як середовище, в якому має функціонувати право, а також як визначальні фактори соціального життя, які зрештою впливають на всі види соціальних відносин, у тому числі на правові відносини в правоохоронній сфері. Застої виробництва, безробіття, затримки з виплатою заробітної плати тягнуть руйнування бюджетних сфер (правоохоронна, освіта, медицина), негаразди в політичній системі призводять до чергових «чисток» або реформ правоохоронних структур, що також негативно впливає на ставлення співробітників до своїх обов'язків, професії в цілому. Так, серед зовнішніх факторів соціального життя – можливих причин деформації моральної свідомості слід назвати:

- соціальну нестабільність;
- кризу соціальних, ідейних та моральних ідеалів;
- корумпованість владних структур;
- казусність системи законодавства, низький рівень якості нормативно-правових актів, суперечності в офіційному тлумаченні законів, невиконання законів;
- низький рівень соціальної та правової захищеності співробітників правоохоронних органів;
- переважання негативних оцінок у висвітленні діяльності правоохоронних органів;
- низький соціальний престиж роботи правоохоронних структур;
- виконання співробітниками не властивих їм функцій.

Внутрішні фактори пояснюються недоліками самої правоохоронної системи, до яких слід віднести негативні традиції, стереотипи мислення, аморальні критерії оцінки, правопорушення самих співробітників, що в результаті також призводить до дефектів правової свідомості. Такі дефекти можна поділити на три групи: відображення, ставлення та мотивації. Відповідно до першої групи відносять правову недбалість, до другої – правовий

нігілізм, до третьої – не сприйняття особою приписів правових норм та вимог моралі.

4. Суб'єкти профілактики професійної деформації юриста. Засоби корекції професійної деформації

Вважається, що професійна деформація людини як особистості являє собою комплекс специфічних, взаємодіючих змін у особистісній структурі, що виникають внаслідок ряду умов, які пов'язані з трудовою діяльністю.

Ураховуючи особливі умови праці працівників органів внутрішніх справ (часті ситуації із непередбаченим наслідком, спілкування з асоціальними елементами, ризик травмування або поранення, психічні та фізичні перевантаження та ін.), цілком логічно припустити, що у цьому виді діяльності професійна деформація буде розвиватися особливо інтенсивно та масштабно.

Наслідком розвитку даного феномена можуть бути такі прояви поведінки працівників органів внутрішніх справ, які не тільки не співпадають із професійною етикою, не тільки мають глибоке неприйняття у суспільстві, але й призводять до прямого порушення закону, до правопорушень і навіть злочинів.

Отже, прояви професійної деформації у правоохоронній системі дуже небезпечні як для суспільства, так і для самої системи і врешті для самого працівника.

5. Діагностика професійної деформації

В сучасній психології поняття «професійна деформація» достатньо повно відбиває сутність зазначеного ним явища. Визначаючи цей феномен, можна стверджувати, що він являє собою сукупність особистісних специфічних змін спеціаліста, які здійснюються, перш за все, внаслідок особливостей професійної діяльності і професійної ролі. Процеси професійного становлення і розвитку особистості знаходяться у взаємодії та взаємовпливові.

Особистісні якості, сформовані в період виховання та навчання, у певній мірі можуть вплинути на професійне становлення спеціаліста. Зі свого боку, характер і особливості професійної діяльності можуть обумовити зміну якостей особистості. Тривалий вплив трудової діяльності на особистість може супроводжуватися розвитком процесу професійної деформації.

Одним з основних чинників, детермінуючих формування та розвиток професійної деформації працівників міліції, являється порушення ними юридичних вимог, інструкцій та правової регламентації їхньої службової діяльності, ефективність якої страждає при наявності досліджуваного феномену.

6. Сучасні тенденції та перспективи професійної етики умовах трансформації суспільних відносин

Важливу роль у вихованні кваліфікованих спеціалістів, у створенні і поширенні стандартів професійної етики відіграють вища школа та професійні організації. Вища школа покликана давати системні знання про професійну сферу діяльності, її специфіку, має формувати особистісні якості спеціаліста.

Випускник вищої школи повинен володіти міцними та глибокими знаннями, професійним мисленням, мати власну професійно-особистісну позицію, приділяти належну увагу професійної поведінки, етики і моралі. Освіта та практичний досвід професійних юристів має створювати основу професійних знань, професійних навичок та професійних цінностей, етики та ставлення до професії. Необхідність суттєвих коректив щодо підготовки спеціалістів, які сприятимуть вихованню високих професійно-ділових і морально-етичних якостей, уміння самостійно приймати рішення обумовлено змінами, які відбуваються в суспільному середовищі.

Враховуючи важливі сучасні тенденції розвитку вищої освіти, її місце і роль у суспільно-політичному житті, проблеми взаємовпливу вищої освіти і економіки необхідно щоб професійна етика розглядалася, як складова навчального процесу. Логічним розвитком такого підходу є нове трактування пріоритетності розвитку професії, що характеризується підвищенням інтелектуального і освітнього рівня. Саме нові ідеї, як складова інформаційних ресурсів, один із таких факторів, що постійно впливає на розвиток людини і суспільства в цілому. Використання цього впливу дасть змогу задіяти духовні, інтелектуальні, організаційні, матеріально-фінансові ресурси України для розв'язання невідкладних проблем часу. Оскільки поняття професійних цінностей та етики є дуже важливими для майбутніх професійних фахівців. Студенти повинні розуміти, що цінності, етика та ставлення пронизують усю діяльність професійних юристів, сприяють упевненості та довірі на ринку праці.

Професійна етика покликана також дати рекомендації щодо розкриття причин деформації морально-професійної свідомості, і шляхів, методів її викорінення. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що сенс і призначення професійної етики пов'язані з гуманізацією суспільної праці. Закладені в традиційних морально-професійних кодексах, кодексах честі юриста, державного службовця та ін., гуманістичні імперативи мають загальнолюдське значення. Майбутні фахівці мають обов'язок розвивати та підтримувати свою професійну компетентність в сукупності з належною увагою питанням професійної етики. Необхідні цінності, етика та ставлення професійних фахівців включають зобов'язання дотримуватися національних кодексів етики, що мають бути розроблені та забезпечити дотримання законодавчих та нормативних актів.